

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена моделям соціальної політики в європейських країнах та процесу формування системи соціальних стандартів в Україні на основі європейського досвіду.

Ключові слова: соціальні стандарти, соціальна політика, держава, добробут.

Статья посвящена моделям социальной политики в европейских странах и процессу формирования системы социальных стандартов в Украине на основе европейского опыта.

Ключевые слова: социальные стандарты, социальная политика, государство, благосостояние.

The article is devoted to models of social policy in Europe and the formation of social standards in Ukraine on the basis of European experience.

Key words: social standards, social policy, state, welfare.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

У період соціально-економічних трансформацій існування основних стандартів у державі, що висуваються до розвитку соціальної сфери, якості життя, є необхідною умовою та ознакою соціальної держави. В Україні процес функціонування галузей соціальної сфери, які спрямовані на достойне життєзабезпечення людини, одержання освіти, організацію дозвілля, охорони здоров'я, потребує вдосконалення та розвитку, так як у нашій державі ефективна соціальна політика, що могла б забезпечити високі стандарти життя та рівний доступ громадян до суспільних благ і послуг, перебуває в процесі формування.

Аналізом та визначенням особливостей функціонування соціальної системи в Україні, дотриманням стандартів у соціальній сфері на вітчизняному рівні крізь призму європейських соціальних стандартів займається ряд теоретиків і практиків, зокрема, Н. Баранова, І. Зверева, А. Капська, О. Клименко, О. Макарова, І. Новосельська, Н. Поляк, І. Рудкевич та інші науковці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз європейського досвіду у сфері розвитку соціальної інфраструктури та запровадження соціальних стандартів дозволить з'ясувати переваги переходу до ефективної моделі соціальної політики в Україні, що характеризується складністю необхідних змін та перетворень і вимагає комплексного, системного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До складу соціальної сфери належать

установи, які сприяють відтворенню населення, заклади охорони здоров'я, соціального захисту населення, санаторно-курортного, обслуговування, освіти, культури тощо. Завданням соціальної сфери є відтворення людського капіталу держави. У процесі європейської інтеграції України впровадження та дотримання європейських соціальних стандартів має велике значення, оскільки вони дають змогу реалізувати основну мету сучасної соціальної держави – забезпечити високі стандарти життя населення.

На законодавчому рівні в соціальній сфері України зроблено важливі кроки, а саме – прийнято в 2000 році Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», який визначає пріоритети державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах, а також та фінансових ресурсах для їх реалізації [8].

Крім того, у 2006 році Україною було ратифіковано Європейську соціальну хартію, яка була прийнята 18 жовтня 1961 року і набула чинності в 1965 році. Згідно з цим документом, держави-члени Ради Європи домовились забезпечити для свого населення визначені соціальні права з метою підвищення життєвого рівня та соціального добробуту свого населення. У Хартії вказано, що кожна людина має право користуватися будь-якими заходами, що дозволяють їй досягти найкращого стану здоров'я, який є можливим; кожна малозабезпечена людина має право на соціальну та медичну допомогу; кожна людина має право користуватися послугами соціальних служб; люди з обмеженими можливостями мають право на самостійність, соціальну інтеграцію та

участь у житті суспільства; сім'я як головний осередок суспільства має право на належний соціальний, правовий та економічний захист для забезпечення її всебічного розвитку [3].

У дискурсі розглядуваної проблеми доцільно звернути увагу на класифікацію, яка була запропонована провідним західним соціологом Г. Еспінг-Андерсеном у книзі «The Three Worlds of Welfare Capitalism», щодо моделей соціальної держави [10]. Виходячи із загальних принципів держави добробуту, учений виділяє три типи такої держави, що, власне, і являють собою основні моделі сучасної соціальної політики, які існують в економічно розвинених країнах. Для їх характеристики та аналізу Г. Еспінг-Андерсен пропонує такі параметри: рівень декомодифікації (рівень надання державою громадянам можливість підтримувати певні стандарти існування, незалежно від дії ринкових сил; припускає заміщення ринкового принципу розподілу товарів і послуг за допомогою інструментів соціальної політики); стратифікація суспільства та державне втручання (інтервенція). На основі цих параметрів учений виділяє три типи (режими) сучасної держави загального добробуту. Перший тип – неолиберальний (англо-американський), який характеризується низьким рівнем декомодифікації, значною стратифікацією суспільства та державним втручанням, що здійснюється у формі регулювання ринків. Другий тип – консервативно-корпоративістський (франко-німецький), який відрізняється високим рівнем декомодифікації; стратифікація суспільства – сильна; втручання держави здійснюється у формі прямого надання фінансового забезпечення та регулювання ринків. Третій тип – соціально-демократичний (скандинавський, шведська модель соціальної політики): рівень декомодифікації – високий; стратифікація суспільства – слабка; втручання держави здійснюється у формі прямого надання фінансового забезпечення [10].

Для неолиберальної моделі держави характерне те, що соціальна допомога в рамках певних мінімальних потреб надається бідним і мало-забезпеченим верствам населення, не здатним самостійно здобути засоби для існування. Історично ця модель формувалася під впливом ліберальної трудової етики в умовах переважання ринкових відносин. Держава надає певний мінімум соціальних гарантій громадянам, і загалом держава не втручається в цей процес доти доки, поки не виникає особливої необхідності. Надання державної допомоги відбувається після перевірки стану життєдіяльності та ступеня нужденності. Г. Еспінг-Андерсен зазначає, що для держав із рисами «ліберальної» моделі загального добробуту характерна адресна соціальна допомога, невисокі універсальні трансферти. При такому режимі соціальні виплати адресовані, головним чином, групам із низьким доходом. У цій моделі просування соціальних реформ було суворо обмежено традиційними, ліберальними та професійно-етичними нормами. Згодом, при цьому режимі ефект

декомодифікації знижується і режим, заснований спочатку на соціальних правах, вибудовує стратифікаційну структуру.

Консервативно-корпоративна соціальна політика передбачає окремі соціальні програми для різних професійних і статусних груп залежно від трудового внеску. Визначальною характеристикою цієї моделі виступає принцип субсидарності. При цьому держава не втручається в систему матеріальної підтримки громадян, якщо є можливість задоволення цієї потреби через можливості компенсації ризику втрати доходу через страховий захист. Таким чином, соціальні допомоги пропорційні трудовим доходам особи. Домінує корпоративна співпраця між партнерами на ринку праці. До другого режиму можна віднести такі країни, як Австрія, Франція, Німеччина та Італія. Тут історична корпоративна спадщина була модернізована відповідно до нової постіндустріальної класової структури. У таких консервативних суспільствах добробуту, де сильний корпоративний дух, ліберальний сценарій ринкової ефективності набув широкого розповсюдження. Переважною рисою було збереження статусних відмінностей. Таким чином, права були пов'язані зі статусом і класовою приналежністю. Корпоративізм був закладений в основу держави і міг цілком замінити ринок як джерело добробуту. Отже, приватне страхування та додаткові професійні пільги були чимось маргінальним.

Соціально-демократична модель спочатку була заснована на концентрації громадських фондів підтримки профспілкових та інших громадських організацій, пізніше поширилася на всіх громадян держави, що мають права на пільги, незалежно від ступеня їх трудового внеску [10]. До числа країн, що втілили на практиці цю модель соціальної політики, належать скандинавські держави, де принципи універсальності соціальних прав поєднуються з непорушністю індивідуальної автономії.

На думку Г. Еспінг-Андерсена, соціал-демократи скоріше будуть розвивати концепцію держави загального добробуту, що забезпечує саме рівність найвищих стандартів, а не рівність мінімальних потреб, як це буває зазвичай. Для досягнення цієї мети, по-перше, необхідно підняти рівень доходів і якість послуг до рівня, порівнянного зі стандартами нового середнього класу і, по-друге, робочим верствам має бути гарантована така ж якість дотримання прав, як і високо-забезпеченим верствам суспільства.

Яскравим прикладом соціал-демократичної моделі є Швеція. Найважливішим компонентом соціальної політики Швеції та ключовим елементом шведської «держави загального добробуту» є система соціального захисту. У шведській моделі головну роль відіграє соціальна політика, яка покликана створювати більш-менш нормальні умови відтворення робочої сили і є засобом зняття соціальної напруженості.

Соціальне страхування становить основний елемент шведської соціальної політики загального

добробуту. Офіційні документи Швеції підкреслюють основну мету системи соціального страхування – забезпечити людину захистом у разі хвороби, при наданні медичної допомоги, народженні дитини та по старості, у зв'язку з нещасними випадками та хворобами з виробничої причини і безробіття. Нужденним виплачується грошова допомога, яка встановлена державою.

У свою чергу, жорстка податкова система є фінансовою базою для різного роду трансфертних платежів і для розгортання широкої мережі високоякісних соціальних послуг. Значна роль трансфертних платежів тягне за собою активне втручання шведської держави у функціонування органів соціального страхування, які перебувають під суворим державним контролем і фінансуються значною мірою за рахунок державного бюджету.

Під час економічних труднощів у Швеції в 1990-х рр. принцип загального соціального забезпечення був предметом обговорення, але більшість політичних партій і громадян підтримали принципи загального соціального розподілу, що фінансується з державних і місцевих ресурсів, податків.

Однією з визначальних рис шведської моделі є високий рівень національної солідарності. Сьогодні це проявляється в консолідації основної маси населення в прагненні до досягнення високого рівня соціальних гарантій та економічного добробуту.

Доцільно зазначити, що в сучасних соціально-економічних умовах в Україні держава встановила основні державні соціальні гарантії з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень. До числа основних державних соціальних гарантій належать мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги та інші соціальні виплати [8]. Основні державні соціальні гарантії, які є ключовим джерелом існування, не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму.

В Україні базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік», у 2013 році

встановлено прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 січня – 1108 гривень, із 1 грудня – 1176 гривень та для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років: із 1 січня – 972 гривні, із 1 грудня – 1032 гривні; дітей віком від 6 до 18 років: із 1 січня – 1210 гривень, із 1 грудня – 1286 гривень; працездатних осіб: із 1 січня – 1147 гривень, із 1 грудня – 1218 гривень; осіб, які втратили працездатність: із 1 січня – 894 гривні, із 1 грудня – 949 гривень [7].

Соціальні послуги, які надаються органами державної влади та місцевого самоврядування, повинні ґрунтуватися на принципах: адресності та індивідуального підходу, доступності та відкритості, гуманності, комплексності, максимальної ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами, що надають соціальні послуги, законності та соціальної справедливості.

Висновки, зроблені в результаті дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Розгляд європейського досвіду у сфері впровадження стандартів у соціальній сфері на основі принципів ефективності та результативності дозволяє виробити ряд пропозицій щодо оптимізації системи соціального забезпечення, покращення рівня життя громадян в Україні. Зокрема, необхідно розвивати активну соціальну політику, яка передбачає сприяння продуктивній і раціональній зайнятості та створення нових робочих місць для осіб, які є економічно активними й мають усі можливості реалізувати власний трудовий потенціал. Виплата основних державних соціальних допомог повинна здійснюватися на основі оцінки їх необхідності та доречності. Необхідно скорочувати кількість громадян, які є вимушено незайнятими або мають недостатній рівень оплати праці, що, у свою чергу, посилює бідність та підвищує потребу в соціальних виплатах із боку держави, але для них характерна спроможність і здатність до праці, тому дану категорію необхідно забезпечувати продуктивними і технологічними робочими місцями. Доцільно як на державному, так і на регіональному рівнях в Україні сприяти: соціальній мобільності громадян; відходу від явища люмпенізації, що проявляється в українському соціумі; забезпеченню доступності для широких верств населення якісних послуг з боку освітніх, культурних установ, закладів обслуговування та охорони здоров'я тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранова Н. Удосконалення соціальних стандартів у системі соціально забезпечення / Н. Баранова, Н. Поляк // Україна : аспекти праці. – 2009. – № 2. – С. 21–25.
2. Гафарова К. Е. Європейські соціальні стандарти та їх імплементація в Україні / К. Е. Гафарова // Академічний огляд. – 2011. – № 1 (34) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ao/2011_1/4.pdf.
3. Європейська соціальна хартія (Переглянута): Хартія, Міжнародний документ від 03.05.1996 № ETS N 163 // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – N 51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062/page2.
4. Макарова О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки: [монографія] / О. В. Макарова. – К.: Ліра-К, 2004. – 328 с.

5. Новосельська І. Поняття та категорії міжнародних і європейських стандартів відповідальності у сфері трудових відносин та дотримання їх Україною / І. Новосельська // Міжнародне право. – 2010. – № 4. – С. 71–74.
6. Папів М. Світовий досвід застосування соціальних стандартів // Економіка України. – 2004. – №1. – С. 4–8.
7. Про Державний бюджет України на 2013 рік : Закон України від 06.12.2012 № 5515-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>.
8. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 № 2017-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.
9. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 № 966-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
10. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism / G. Esping-Andersen. – Cambridge : Polity Press, 1990. – 35 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1134169.files/Readings%20on%20Social%20Democracy/Esping%20Anderson%20-20The%20Three%20Worlds%20of%20Welfare%20Capitalism.pdf>.

Рецензенти: Наумкіна С. М., д.політ.н., професор;
Ляпіна Л. А., к.політ.н., доцент.

© Матяж С. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 18.04.2013 р.

МАТЯЖ Світлана Володимирівна – кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри соціальної роботи, психології та педагогіки ЧДУ імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: розбудова громадянського суспільства та соціальної держави в Україні.